

MŰVELŐDÉS

„NÉKEM AZ EMBERISÉG S PEST S BUDA TÁJA HAZÁM”

Kiss István, ferences atya

A Földközi-tenger keleti partvidékének napjainkban Törökországtól délre húzódó, Libanon, Szíria, Jordánia és Egyiptom szomszédságával határolt területe, a mai Izrael – korábban Palesztina – három nagy monoteisztikus vallásnak is szent helye: a zsidó, a keresztény és az iszlám hit egyaránt magáénak vallja. Az első kettő itt alakult ki, az iszlám hívői pedig Jeruzsálemet Mohamed próféta mennybemenetelének helyeként tisztelik. Története ennek megfelelően változatos és véres. Bár a két ókori zsidó királyság fennállását már perzsa és hellenisztikus hódítók is veszélyeztették, véglegesen azonban a rómaiak semmisítették meg; Krisztus után 70-ben, amikor Titus – még nem császárként – elfoglalta Jeruzsálemet, s lerombolta a Templomot, a vallási és politikai élet központját. A rómaiakat bizánci és arab fennhatóság követte, majd a kereszties háborúk következtében kétszáz évre – 1099 és 1291 között – Jeruzsálem egy keresztény állam központja lett. (Kereszties háborút II. András magyar király is vezetett, hadai azonban kudarcot vallottak.) Ezt követően a mamelukok foglalták el, majd az Oszmán Birodalom része lett, ezt a státust az I. világháború végén brit mandátum váltotta fel. Az egymással rokonságban álló arab és héber – egyaránt semita – lakosság a 20. század elejétől gyorsan elhidegült, s a tengerparti területet egyaránt és kizárólagosan magáénak kívánta, vagy a népességszám, vagy az ősi(bb)ség jogán. A mai állapot nyilván mindenki előtt ismert.

A Szentföld – Jeruzsálem, Názáret, Betlehem és környéke – természetesen a kereszténység világképében is központi helyet foglal el, különösen attól kezdve, hogy a Római Birodalomban megszűntek a keresztényüldözések, s Nagy Konstantin és anyja, Flavia Iulia Helena – más néven Szent Ilona –, valamint Justinianus felvették a kereszténységet, majd templomépítésekkel kezdték meg a vallásos áhítat számára fontos helyek kialakítását. Szent Ilona egyébként 326-ban maga is el-

zarándokolt a Szentföldre, s a hagyomány szerint a Golgotán megtalálta a két lator és Krisztus keresztfáját, valamint a megfeszítés eszközeit. Az ezt követő évszázadokban, függetlenül attól, hogy a terület mely hatalom uralma alá tartozott, a nem egy esetben egymással is felfogás- és értelmezésbeli ellentétben álló keresztény egyházak tagjainak állandó zarándoklati célja maradt az Ó- és Újszövetség által említett, később megtalált vagy csak azonosított emlékhelyek sokasága.

*

Kiss István, aki egy volt a Szentföldet meglátogató magyarok sorában, 1733-ban Jászberényben született. 18 éves korában testvérével együtt belépett a ferences rendbe, 1757-ben szentelték pappá. Haláláig (1798) különböző ferences zárdákban működött, mindenhol fogadalma szerinti hittel és bizalommal ellátva a hívek lelki gondozását. Hat és fél évtizedes életútja szülővárosa közelében pergett le, nagyobb utazásra csak kétszer kerített sort. Ezek közül az egyik 1750-ben Rómába, a kereszténység központjába, a másik pedig Jeruzsálembé, az eredet és a források helyére vezetett; 1766-ban indult távoli célja felé, s 1768-ban érkezett vissza onnan.

Utazása közben napi feljegyzésekben örökítette meg élményeit és tapasztalatait. Naplóját csupán Jeruzsálembé való megérkezéséig vezette, élete végén azonban, 1792 és 1795 között a Szentföldről szóló forrásmunkák felhasználásával kiegészítette azt, s ma is így olvasható őrzési helyén. Lehet, hogy már utazása kezdetén tájékozódott a várható körülményekről, mindenesetre bizonyos ismétlődések, ugyanazon témák, leírások bővebb kifejtése e kétszeri, időben eltérő megírásnak köszönhető. Ennek következtében felvetődik útleírása eredetiségének kérdése. Ezt a problémát azonban nem lehet elvontan vizsgálni, hiszen nyilvánvaló, hogy például a legelső, 1493-ban Európába érkezett hírek India eléréséről, az elért célt érintő tévedés felismerése után a következő tudósításokba is beépültek, azaz eredeti, új ismeretanyag kizárólag az először felfedezett területekkel kapcsolatban lehetséges. Márpedig Jeruzsálem környéke évszázadok óta úticélként szerepelt, s a saját tapasztalatokat akarva, nem akarva – napjainkban is – ki kell egészíteni az elődök megállapításaival. Sőt, néha nem is lehet azt túlszárnyalni, utalt erre Kiss István is például Pozsony nevezetességeinek leírásában elődeihez irányítva az olvasót. „[...] nem historikus, hanem peregrinus, utazó vagyok”, ahogy írta. Az eredetiség főként a meglátogató cé-

lok kijelölésében és a beszámolók nyelvében kérhető számon, márpedig Kiss István ez utóbbi tekintetében figyelemreméltó olvasmányt hagyott hátra. Célja között főként az ismeretterjesztés szerepelt, a megcélzottak lelki erősítése, az emberi viselkedést javító szándék; persze eszménye, az evangélikus (katolikus) ember hite szerint. Nincs jele ugyanakkor annak, hogy nyomtatásban való megjelenésre is gondolt volna. A rendi előjárók számára készített beszámoló szokásos volt az egyházi utazók között, számtalan hasonló kéziratos munka maradt az utókorra. Igaz, a szerzetesi vándorok nem mai értelemben vett turisták voltak, részben a térítés – mint például Xavéri Szent Ferencet a Távol-Keletre –, részben a zarándoklat eszméje vezette őket. Kiss István is még Kazinczy előtti céllal és igényekkel indult a Közel-Keletre, érdeklődése mellett, előtt a köteles kegyességi szándékot követve. Kézirata, amely egy bőrkötéses, negyedréttel kötött, 508 lapból áll, a gyöngyösi ferences rendi kolostor levéltárában található. Inkább rajzolt, mint írt, a szöveg minden oldalon díszes keretbe foglalt; 1958-ban adta ki Rómában Pásztor Lajos. A hasonló beszámolók közül elsősorban érdekes és élvezetes nyelvvel emelkedik ki, emellett bepillantást nyújt egy felvilágosodás előtti, egyházi kötődéseit mindig megvalló személyiség világméretébe is.

*

Kiss István 1766. május 10-én indult Kecskemétről, a ferences kolostorból, s Gyöngyös, Nyitra, Galgóc (Hlohovec), Pozsony (Bratislava), Bécs, Grác, Laibach (Ljubljana), Trieszt, Velence érintésével, az Adria és a Földközi-tenger hajóútja után, Alexandriát (Al-Iskandariya), Ptolemaist, Jaffát maga mögött hagyva érkezett meg alkalmi (részben rendi) útitársai szeptember 8-án Jeruzsálembé (Jerusalájm, al-Kudsz). Mivel pénzt nem vihetett magával, csak az útközben lévő ferences rendházakra, valamint útitársai kegyességére számíthatott, s egy-két apró esetet kivéve nem is csatlakozott bennük; még az arabok és törökök között is talált segítőkre. Velencében például a rendi előjáróság a tengeri út költségeire négy aranyat adott a hajó tulajdonosának, ellátására tíz font kétszersültet, hat icce muskotályos bort, ő pedig egy matracot „vánkuskával” és egy paplant kapott utazása megkönnyítéséül. De nem lehet azt mondani, hogy teljesen nincstelenül vállalkozott volna a hosszú útra, hiszen személyes tulajdonként magával vitt egy breviáriumot, egy imakönyvet, térképeket, néhány zsebkendőt, íróeszközt és papírt. Mind-

emellett a zarándokút során számtalan nehézséggel kellett szembenéznie: az időjárás kiszámíthatatlanságával és szélsőségeségével, a közlekedési eszközök esendőségével, a kérdéses személyes és vagyoni biztonsággal, a tenger szokatlanságával és félelmetességével, a más hiten lévők idegenkedésével. Csak néhány példa. Jászberényben például olyan villámlás és dörgés érte el őket, hogy az „minden künlevő gyenge barom fiakat megemésztett”. Lévát elhagyva eltörött a kocsijuk kereke, nehezen megjavították, de nem sokkal később ismét eltört. Még az volt a szerencse, hogy nem a közeli hídon történt a baleset, mert arról a mélybe zuhanva egyszer s mindenkorra véget ért volna minden terve. Bécs előtt újabb felhőszakadás érte el az utazókat, a lovak szügyig álltak a hirtelen megduzzadt vízben, s mindez Grác előtt megismétlődött. Karinthia (Krányitz Ország) hegyei között ki voltak téve a rablók támadásának, Laibach határában láttak is egy akasztófát, rajta az utazókat fosztogató tolvaj hullájával. A hegyekben magyar katonák kísérték őket, s a tengeri kalózkodók miatt a hajókon is katonákkal utaztak.

Ám az utazó életét a fentiek mellett az a bürokrácia is megnehezítette, amely nem csupán az állami ügyintézkést kísérte. Tervezett hosszú útját ugyanis bár a római ferences generális engedélyezte, de erre a levélre Gyöngyösön megerősítésül előljárói ellenjegyzést kellett tenni. Galgócon vette észre, hogy a levélen csupán aláírások vannak, a rendi pecsét azonban hiányzott, ez a körülmény pedig az egész utazást meghiúsítani látszott. Vissza kellett tehát a levelet küldeni Gyöngyösre, ahonnan azonban az a szükséges kiegészítéssel ellátva nem akart megérkezni. Emiatt Kiss István utánaindult, s gyalog is megtette volna az utat, de a galgóci gárdián megkönyörült rajta egy „[négylovas] kolostori alkalmazottal”. Szerencséje volt, mert Szécsénybe megérkezve ott találta a rendi provinciálist, aki szabadkozva monda neki, hogy a levelet késve kapta a kezébe, s már lepecsételten el is juttatta Galgócra. Ily módon a nagy útra indulónak vissza kellett azért mennie oda, s csak avval vigasztalta magát, hogy „Szárz falatozásra az Ipoly vizes partyára letelepedtünk, közel Ipoly-Ság mezőváraskához, ahol édesdeden ese az rövid trata; meglegettünk egy zöld fának terepéhes [!] kiterjedett híves árnyékával. Vatsorára ugyan csak bényomódtunk a lévai klastromba, az jó kegyes gárdiánhoz, de bezzeg az délutáni útba olly igen megsapott a sebes zápor, hogy egy únyira [ujjnyira] terjett szárazság nem volt öltöztünkbe: csatakosak maradtunk, mint a vízben bugdácsoló buvárok.”

*

Kiss István érdeklődve nézett szét, a művészeti és természeti szépségre egyaránt nyitottan, bárhol is járt. Nyitrán például a püspöki székesegyházat megtekintve ezt jegyezte fel: „a fő templomot megszemléltem,

Nyitra a 18. században

melly méltó mind emlékezetre, mind márvány-kövekből álló belső diszességéért”; Galgócon, miután részt vett egy névnap ajtatosságon, hiányolta a magyar énekeket és verseket, noha magyarok voltak a városban számosan. Ugyanitt elment a várban őrzött Szűz Mária-kép megszemlélésére is, amelyet

egykor – szerinte – Corvin Mátyás is tiszteletben tartott. (A képről Jordánszky Elek 1836-ban nem tett említést.) Pozsonyban vele egy időben tartózkodott Mária Terézia, „apostoli királyné asszonyunk” is. Megörökítette kíséretével együtt Bécsbe indulását, amely miatt várakoznia kellett. De nem támadt fel emiatt türelmetlensége, magyar érzülete mellett békésen megfér benne a dinasztia tisztelete is. Többször bejárta és megcsodálta Bécs templomait, a magyar gárdisták palotáját, s a városról úgy találta, hogy az „Európának paradicsoma”.

Bécsből delizsánszszal folytatta utazását, s mindig akadt, aki a viteldíjat kifizette helyette. Németújhelyen (Güssig) feltűnt neki a magyar és német postások ruhája közötti különbség, az utóbbi jobban tetszett neki. Stájerországban megfigyelte a mérgező víz okozta golyvát, főleg a nők nyakán, s egyébként is nyitott szemmel nézte a tájat, az embereket, az állatokat. Gráctól a cseh delizsánszvezetővel latinul társalgott, hiszen útja során végig a latin volt a legfőbb közvetítő nyelv. Ennek és a németnek hatása nyelvtani szerkezetei egy részében is megmutatkozik, de nem mindig a magyar nyelv kárára. Marpurg (Maribor) városa különösen megragadta, Laibach lakosairól pedig ezt ítélte feljegyzésre méltónak: „Amint megértém, híre sints itt az Isten és szentek ellen való káromkodásoknak, és szörnyen tsudálták halván azt, hogy Magyarországon számtalanon vannak és egyetemben káromkodnak a gazdagok a szegényekkel, az urak a koldusokkal, a tiszték a parasztokkal, a megőszült vénék a szél-eszű ifiakkal.” Indulatát nem csökkenti, csak árnyalja, hogy elsősorban a vallási felekezetek közti vitákra gondolt, mert nem önmagában a nézetkülönbség, hanem annak megnyilvánulása az,

ami jellemez egy nemzetet. Feddő szavai, képes és kifejező nyelve azonban, akár férfiakat, akár nőket, akár a katolikus hittel szembesegülőköt, az Istentől és az egyháztól elforduló életmódot folytatókat osztorozza velük, nem feledtetik ragaszkodását magyarságához.

Trieszt rövid leírása feltehetően későbbi kiegészítés, ahogy a Velenecéről szóló sorok egy része is. E város talán még Bécsnél is nagyobb hatást gyakorolt rá, noha első találkozás a ferencesekkel nem szimpatizáló kapucinusokkal nem volt valami kellemes. Az emlékezetes benyomások közül viszont igen maradandó lehetett látogatása „a törvénytelen ágyból ugrott leányoknak klastromi templomá”-ban, ahol nagy élvezettel hallgatta kórusukat, a hallgatóság pedig „elvégezvén a devótiót, tsürgő tapsolással, bravó, meg bravó hangzással haza sétálnak a rettenetes nagy ájtatosságról”. A Szent Márk székesegyházban többek között mutattak neki egy oszlopot, amely korábban Salamon templomában állt volna – ezt azonban nem hitte el. Felment a Szent Márk piacán levő magas toronyba is; ez a Campanile, Velenecé legmagasabb harangtornya. Elvitték a dózse palotájába is, megcsodálta a festményeket, a műtárgyakat, de csak lábujjhegyen járhatott, mert a fejedelem éppen aludt, vagy legalább ezt mondták neki. Természetesen meglátogatta a ferencesek számára fontos templomokat és helyeket is, szót ejtett a jelentős könyvtartó házokról is. Közlekedési eszköze, mint előtte s utána mindenkinek, a „fedeles gundula” volt. Részt vett a Boldogságos Szűz Mária július 16-i ünnepén, s elcsodálkozott a velenecéi előkelőségek, az egyszerű nép buzgalmán.

A Campanile

*

Velenecében kezdődött meg utazásának második, emberpróbáló szakasza. Bár igazi tengeri viharral már találkozott – „imé iszonyú sötét felhők kerekedtek, tömtek voltak lárma szélvészekkel, zápor kő essőkkel, mennykövekkel. És dél felől oly sűrű és szörnyű csattogás, sebes szél-fúvás hirtelen támad; a mérges tengeri habok csaknem elboríták a gallyácskát és kevés híja volt, hogy a tengernek örvényeiben mind gá-

lyástól együtt le nem sodortattunk” –, de valódi tengerjáró vitorlással még nem. Ezért „Mivel annak előtte csak távúrol szemlélttem az tengeren uszáló és röpdőső gallyákat, ugyan vizsgálás alá vettem e nagy alkotmányt”. Még a vitorlák olasz elnevezésének egy részét is elősorolta. Útitársai, akik vele együtt Afrika északi partvidékére tartottak, szép számmal voltak: 112 fő szállt a vitorlásra. Közéjük tartoztak természetesen a matrózok és a katonák is, akinek feladata a kalózok elleni védelem ellátása volt. Az emberekkel együtt az útra élelmiszert és élő állatotkat is behajóztak. A hosszú tengeri ringatózás őt sem kímélte, rosszul léte azonban nem csökkentette érdeklődését. Megvizsgálta a hajózást segítő eszközöket, leírta a sirokkót, a hányást, gyomra felfordulását, a magányos tengeri sziklát, amelyen ragadozó madarak fészkeltek. Kíváncsian figyelte az általa cethalnak nevezett tengeri élőlényt, amelyet először olyan nagynak látott, hogy egy elsüllyedt gálya felbukkanásának gondolta. Az újdonság és ismeretlenség így táplálhatta korábbi évszázadok hiedelmeit a tengerek rejtélyes és rosszindulatú lakóiról. A vitorlásán tartózkodók között bizonyos munkamegosztás alakult ki: a tengerészek figyeltek a helyes útirányra, a katonák szükség esetén távol tartották a kalózokat – erre szerencsére nem került sor –, a fedélzeten lévő papok pedig mindennap buzgón imádkoztak a szerencséért. A katonák és a hajósok, ha minden rendben ment, saját maguk szórakoztatására zenéltek, Kiss István emellett még „szünet nélkül hasznos deák könyvet” olvasgatott „az igaz apostoli keresztények között való társalkodásról”.

Dél felé Dalmácia partvidékén hajóztak, elhagyták Apuliát, a Raguzai Köztársaságot, amely a Török Birodalom részeként is megőrizte önállósága egy részét. Albánia és Kefalónia után kiszálltak Zánthé (Zákinthosz) szigetén. „Bezzeg nem heverték az beretva kések, az tükrök, a mosdó medentzék, hanem gyorsan láttunk majd minnyáján a tsinosgatáshoz.” Itt átélt egy földrengést, s a megpróbáltatások a Földközi-tengeren is folytatódtak: „A gyomrom, vérem és mindenem úgy felháborodott, mintha egy meszely mixtura purgátiót [hashajtót] ittam volna.” A tenger hatása társaira is nyomasztó volt, egyikük nem is bírta a pszichikai terhelést, megháborodott s a tengerbe ugrott.

*

Augusztus 11-én érték el Alexandriát, ahol néhány napot pihent. Meglátogatta a keresztény templomokat, számárháton elment Pompeius

oszlopát megnézni, sőt egy cérnával még a szélességét is megmérte. Ez az egykor itt létesített, nagyszámú tekercest tartalmazó, értékes könyvtárban állt. A könyvtár elpusztult, de az egyetlen vörös gránitból kifaragott oszlop, amelyet egy római prefektus Diocletianus császár tiszteletére emelt, ma is látható. (Önnön tapasztalatára épülő érdeklődését az is mutatja, hogy később Jeruzsálem falainak vastagságát is, ahogy az oszlopét is, saját kezűleg mérte meg.) A kereszténység emlékei már itt jelen voltak, Szent Katalin vértanúhalálának helyével. Az augusztus

Pompeius oszlopa Alexandriában

19-i ünneplés azonban, amellyel az arabok és a törökök Mohamed próféta születésnapját ünnepelték, nem hagyott kétséget afelől, hova is érkeztek valójában. Igaz, a kereszténység és az iszlám részben térítő, részben toleráns volt egymással szemben, amit a franciák Szent Lajos-ünnepe is alátámasztott. Viszont kimondottan keleti hatásra utalt, hogy a keresztény helyekre is csak mezítláb lehetett bemenni.

Alexandriából Kiss rövid partmenti hajóút során jutott el szeptember 3-án Palesztinába. Útközben látta a keresztések egykori várainak romjait, amelyek közül némelyik helyén ebben az időben gyümölcsösöket ültettek, kerteket gondoztak. Ptolemais városában megcsodálta a nagy vásárközpontot, a még sosem látott gazdagságú növény-, állat- és élelmiszervásárt, az arabul beszélő keresztényeket. Szembesült az eltérő étkezési szokásokkal: „Eljőve üdeje a pénteki napkelet-oroszági ebédnek; oly izűen elkészített étkeket se nem láttam, se nem kóstoltam, mert tengeri halak, csigák-bigák, pókok és más-másféle gyümölcsökből öszvefőtt étkeket raktanak asztalra, mellyek kik jók, kik rosszak valának. De tsak meg kellett enni, mert nem vala más.” Innen számárháton négy nap alatt értek Jeruzsálembe. Útközben az arabok készséggel adtak vizet a zarándokoknak, csak a saját nyelvükön kellett tőlük kérni azt, a Ramat Gan-i klostromban pedig „a szerzetes asztalnál napkeleti étkekkel kedveskedtek: kávéval bőven, mert bőven vagygon”. Itt őrizték egyébként azt a vas harapófogót, amellyel Nikodémusz kiszedte a szögeket Jézus kezéből és lábából. Utazása ettől kezdve kimondottan az Ó- és Újszövetség tényleges vagy a hitéletet

segítő emlékei között folytatódott tovább. De Kiss István figyelmét ezek elsődlegessége mellett más is lekötötte. A gyümölcsöskertek, a narancsligetek után észrevette az arab és a török életmód közötti különbséget, s megörökítve a reggeli mohamedán imádságot, összevetette azt a keresztény lelki étellel. „A tenger szélein láttam: szinte torkig béállnak a tenger vizibe és itt minden tagjainak hajlásait erőssen megmossák, és azt tartják s vallyák, hogy illetén mosogatások által a lelkek is megtisztul. Mondhatom, hogy az magok módgyok szerint megpirittyák ilyen tselekedetekkel a keresztények ortzáit, kik elhiszik ugyan, hogy az igaz penitentzia által megtisztul lelkek, mégis az nyalka, büszke, hetyke, vásott, korhely, csapongó, bordélyos, kotzkás, kártyás, boriszákos és istentelen trágár beszédűek, káromkodók, húzóók, vonóók, hamis szívűök, s lelkűök, noha torkig usznak minden gonossá-gokba, de nem gondolnak a lelkekkel, se üdvösségekkel, se az terem-tő Mindenható Istennel. Az templomban ugyan képmutatásképpen el-mennek, hogy láttatassonak, hogy ők nem pogányok, hanem kereszt-ények. De a sz[ent]. mise halgatásában semmi ájtatosságok, szövetsé-gek az isteni félelemmel, sőt nagyobb szennyel fordulnak vissza há-zakhoz a zabállásra, ellőbbeni gonoszságoknak sokasítására, mint éle-teknek megjobbítására.”

*

Jeruzsálembe szeptember 8-án érkezett meg. A napló ettől kezdve részben emlékezéssé, részben a kútfőkből szerzett ismeretek összeszerkesztett szövegévé válik, amelyet azonban az élénk gondolkodás, valamint a plasztikus, pázmányi vonásokat mutató nyelv tesz élvezetessé. Ő maga így fogalmazta ezt meg: „Én, amiket ebben az Utazó Könyvetskémbe írásban foglaltam, vagy láttam, vagy tapasztaltam, vagy az böltsséggel fénylő sz[ent]. étellel virágzó atyáknak feljegyzett írásból olvastam.”

A kereszténység egyik szent városa ebben az időben török (mohamedán) terület lévén, Jézus követői többnyire csak megtűrték voltak, ugyanakkor bonyolult kapcsolatok egymáshoz is fűzték a három egyistenhit követőit. Hogyan éltek tehát a ferencesek ezen a helyen? „[...] mint zokogó gerlitzék: félelemmel és rettegéssel”, s ez nyilván a többi rend tagjait is jellemezte. Ám a vándor megőrizte tárgyilagosságát, nem tagadva a keresztény (papi) előjárók hibáit sem abban, hogy így alakult a keresztény–mohamedán viszony.

A jeruzsálemi ferences kolostorban szállást kapott magyarországi utazó természetesen végigjárta a jelentős emlékhelyeket, hiszen ez volt zarándoklata legfontosabb célja. Többek között megnézte Szent Jakab apostol templomát, ahol a hagyomány szerint fejét vették – „most sz[ent]. teste Komposztellában [Compostella, Spanyolország] vagyon”, fűzte hozzá –, a Máriák templomát, Szent Péter tömlöcét. Utóbbinál neheztelve említette, hogy egy tímár bőrkészítő lakik benne. Ugyanígy kifogásolta azt is, hogy Jézus Krisztus töviskoronázásának helyén egy török sütdét talált, Pilátus palotájában pedig egy török basát. A gazdag Simon házában megmutatták neki Jézus Krisztus lába nyomát, amelyek közül az egyiket a mohamedánok bevitték Salamon templomába – értsd: a Sziklamecsetbe –, s ott nagyobb becsben tartották, mint a keresztények a nekik maradt fél lábnyomot. Elment Szent István mártír kapujához, illetve arra a falon kívüli területre, ahonnan Szűz Mária nézte megkövezését. Látogatást tett a Betesda tavánál, Szent Anna, Pilátus és Lázár házában egyaránt. A Salamon templomának helyén emelt nyolcszögletű mohamedán templomot, a már említett Sziklamecsetet azonban csak kívülről nézhette meg, de így is megállapította, hogy „ez a legmanírossabb épület”. E fontos és kegyes helyek elmélkedésre sarkallták többek között Szűz Mária haláláról és égbe szállásáról, valamint csodatevő, térítő erejéről. Megkereste azt a sziklát, amelyre az égbe szállt Szűz leeresztette ruhája övét, hogy evvel meggyőzze Tamás apostolt. Nem maradhatott ki sem a Josafát völgye, sem az Olajfák hegye, sem a Gecsemáné-kert, ahogy az utolsó vacsora és Judás csókjának helyszíne sem.

A jeruzsálemi Sziklamecset

És megörökített csodás történeteket, jelenségeket is. Például azt, hogy a megkövezett Szent István mártír teste nyoma, amíg temetetlenül feküdt, oly erősen benyomódott a sziklába, hogy az még az ő odaérkezése idején is látható volt. A betlehemi születés barlangjához kap-

A Gecsemáné-kert

csolódóan pedig ezt jegyezte fel: egy alkalommal szopás közben Szűz Mária fia eltévesztette az emlőt, s ezért néhány csepp tej egy kősziklára csöppent. Ettől a kőszikla azonnal megfehéredett, s olyan gyógyító ereje lett, hogy különféle testi bajok gyógyítására vált alkalmassá; maga Kiss István is hazahozott magával egy darabot abból.

Mindemellett tisztelettel viseltetett az Ószövetség és az iszlám emlékei iránt is. Szót ejtett Absolon koporsójáról, a prófétákról, Dávid királyról, Nehemiás kútjáról, Sámson és Delila történetéről, igaz, nem egyszer példázatként emlegetve őket. Nem felejtette el megörökíteni azt sem, hogy az iszlám hívei szerint Mohamed próféta arról a szikláról emelkedett a mennybe, amelyen Ábrahám akarta feláldozni fiát – csak az ő hitük szerint nem Izsákot, hanem az elsőszülöttet, Izmáelt –, s erre a helyre épült az általa is elismert Sziklatemplom.

*

A szentföldi zarándoklatnak Jeruzsálem természetesen csak egy, bár legjelentősebb állomása volt. Kiss István felkereste rajta kívül Betlehem, Názáret, Bethánia emlékhelyeit is, az emmausi utat, a Jordán folyót, a Tábor-hegyet, s a Hebronban talált Hortus conclusust. E kifejezés idegenektől elzárt, bensőséges hangulatú kertet jelent, a szemlélődő imádság helyét a kolostorokon belül, vagy az Énekek éneke szerint gyümölcsfával, fű- és illatszernövényekkel teli helyet, amely a hűséges és odaadó szerelem, tágabb értelemben Szűz Mária Isten- és Krisztus-szeretetének előképe. Ezen a ponton érdemes búcsút venni tőle, a hitének és nemzetének elkötelezett, a rá szabott feladatnak megfelelni akaró, a külvilág iránt érdeklődő, avval békében élni kívánó vándortól; szinte teljesen ismeretlen beszámolóját az olvasó jóindulatába ajánlva.

Buda Attila